

Ю. Нестеряк

ТЕХНОЛОГІЇ ТА МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Досліджено технології та здійснено методологічний аналіз ефективності існуючих моделей державної інформаційної політики. З огляду на розуміння, що інформаційний простір є середовищем, в якому реалізується державна інформаційна політика, діє механізм управління суспільством та формуються методи регулювання подіями, запропонована авторська оцінка її ефективності базується на тому, що чим більші можливості в інформаційній сфері має держава, тим легше вона набуває стратегічних переваг. У цьому контексті управління інформаційним процесом визначається не кількістю поширеної інформації, а безперервною комунікацією між суб'єктами інформаційного процесу, що становить суть державної інформаційної політики.

Ключові слова: державна інформаційна політика, національний інформаційний простір, інформаційне суспільство, інформаційні технології, система забезпечення інформаційно-психологічної безпеки.

Сучасна політична й економічна ситуація в Європі висунула низку вимог перед країнами Східної Європи, які обрали шлях європейської інтеграції. Вимоги Європейського Союзу об'єктивно є бажаними для цих держав, зокрема – України, враховуючи об'єктивні і суб'єктивні історичні, культурні, економічні та політичні передумови кожної з них. Тож виникає потреба визначити роль держави у цих інтеграційних процесах. Інформаційна політика держави у цьому контексті зумовлена двома взаємопов'язаними аспектами: формуванням національного інформаційного простору та його інтеграцією в європейський і світовий інформаційні простори. Таким чином визначення проблеми загалом та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями полягає у необхідності дослідження технологій та здійсненні методологічного аналізу ефективності існуючих моделей державної інформаційної політики, відповідних критеріїв та показників її ефективності.

Аналіз досліджень і публікацій із зазначеної проблеми підтверджує, що дослідження технологій та аналіз ефективності інформаційної політики держав та існуючих моделей державного управління системою засобів масової комунікації протягом багатьох десятиліть проводять у своїх наукових працях відомі зарубіжні вчені Н. Вінер, Д. Белл, Е. Бредлі, П. Бурдє, Б. Гунтер, М. Дженіс, М. Кастельс, Р. Кей, М. Май, М. Маклюен, Т. Пітерсон, Ф. Сіберт, У. Шрамм та багато інших.

Спробу узагальнити результати досліджень вітчизняних науковців здійснено у монографії Національного інституту стратегічних досліджень “Україна в 2005 – 2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку”. Зокрема, підкреслено, що проблематика розвитку інформаційної сфери України (зокрема – у контексті глобального розвитку) та державної інформаційної політики системно опрацьовується вітчизняними фахівцями з кінця 90-х рр. ХХ ст. [1]. Тож, дослідженню стратегій і механізмів державної інформаційної політики в Україні та світі відведене вагоме місце у наукових працях авторитетних вітчизняних науковців О. Гриценко, С. Демського,

О. Зернецької, О. Картунова, А. Качинського, О. Литвиненка, Є. Макаренко, О. Мелещенка, М. Ожевана, В. Іванова, Г. Почепцова, В. Різуна, О. Старіша, С. Телешуна, Ю. Фінклера, А. Чічановського, В. Шкляра, А. Юричка та інших.

Невирішеними раніше частинами загальної проблеми є системне обґрунтування технології та моделі державної інформаційної політики.

Метою статті є аналіз існуючих моделей державної інформаційної політики, обґрунтування відповідних критеріїв та показників її ефективності, на основі методологічного аналізу сукупного законодавчого, нормативно-правового та економічного врегулювання діяльності засобів масової комунікації (далі – ЗМК) та механізмів саморегулювання ЗМК. Пропонована оцінка ефективності існуючих моделей державної інформаційної політики базується на тому, що чим більші можливості в інформаційній сфері має держава, тим легше вона набуває стратегічних переваг. У цьому контексті управління визначається не кількістю поширеної інформації, а безперервною комунікацією між суб'єктами інформаційного процесу, що становить суть державної інформаційної політики.

Одним із найважливіших завдань державного управління процесами демократичних перетворень українського суспільства є формування державної інформаційної політики, дотримання інформаційної безпеки, створення системи вільного отримання і розповсюдження інформації, враховуючи законодавче, нормативно-правове та економічно-технологічне забезпечення діяльності засобів масової комунікації в межах єдиного загальнодержавного інформаційного простору.

Однією з визначальних особливостей сучасного глобального розвитку, на думку експертів Національного інституту стратегічних досліджень, є бурхливий розвиток інформаційно-комунікативних технологій, формування інформаційного суспільства та суспільства знань як новітніх моделей соціально-економічного розвитку [2]. Стрімке розгортання процесів медіа-глобалізації розпочало новий етап розвитку людства, пов'язаний з кардинально новими можливостями доступу індивіда до інформації, комунікації, освіти, роботи, культурних надбань. Тож від ступеня розвиненості і захищеності вітчизняної інформаційної сфери напряму залежать: рівень національної безпеки, конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, міжнародний імідж, ефективність зовнішньополітичної діяльності, а окрім того – формування сучасної української ідентичності, зміцнення патріотизму, суспільної єдності та гармонізація інтелектуально-духовного розвитку громадян.

Фундаментальний принцип інформаційної політики держави, за визначенням вітчизняних авторів, полягає у врегулюванні процесів формування системою засобів масової комунікації ідеологічних поглядів, думок та оцінок, що визначають побут і культуру суспільства [3]. Вона покликана представляти, задовольняти і захищати інтереси особистості, суспільства і держави.

Сукупність інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів, суб'єктів, які здійснюють збирання, формування, використання і розповсюдження інформації, системи регулювання суспільних відносин в процесі інформаційної взаємодії становить національний інформаційний простір. Інформаційні відносини між суб'єктами, що здійснюють збирання, формування, аналіз, поширення і використання інформаційних ресурсів на користь особистості, суспільства і держави, є об'єктом інформаційної політики держави.

Тенденції і закономірності розвитку інформаційного простору, суспільних інформаційних відносин і процесів, методи аналізу і прогнозу їх розвитку, виявлення

ефекту впливу системи ЗМК на масову свідомість, а отже, на стабільність суспільства і держави, визначають предмет і завдання інформаційної політики держави. Вона зобов'язана передбачати узгодженість рішень, що ухвалюються органами центральної влади і місцевого самоврядування для забезпечення інформаційної безпеки в рамках єдиного національного інформаційного простору, не допускати монополізму міністерств, відомств та організацій у сфері інформаційної безпеки.

На основі дослідження тенденцій і закономірностей формування інформаційного простору, суспільних інформаційних відносин та процесів, методів аналізу і прогнозу їх розвитку українські науковці визначають мету інформаційної політики держави, яка полягає в отриманні системи знань для:

- забезпечення психологічної безпеки суспільства;
- аналітичного супроводу державної інформаційної політики;
- доведення управлінських рішень і програм до населення як основного суб'єкта управління.

В умовах глобалізаційних процесів інформаційного суспільства особливого значення набуває проблема відкритості інформаційних систем та ступеня цієї відкритості, оптимального для захисту суверенітету національного інформаційного простору і забезпечення ефективності державного управління. Взаємодія влади і суспільства, окрім основного електорального механізму, на думку професора О. Гриценко, значною мірою базується на механізмах зв'язків із громадськістю та наданні інформаційних послуг населенню, а також на механізмі публічного вираження суспільної думки – публічної політики [4]. Тож очевидно, що для становлення в Україні відкритого громадянського суспільства необхідний вільний доступ громадян і суспільних організацій до об'єктивної інформації, завдяки чому відбуватиметься формування адекватної громадської думки. Саме тому в процесі реформування системи масового поширення і одержання інформації доцільно використати сучасні інформаційні технології, що разом із послідовною державною інформаційною політикою забезпечить ефективне функціонування національного інформаційного простору.

Формування і реалізація інформаційної політики держави у форматі системи державної влади, згідно із дослідженнями українських вчених, здійснюється системою забезпечення інформаційно-психологічної безпеки [5]. Основними функціями цієї системи визначено:

- вдосконалення нормативно-правової бази забезпечення інформаційно-психологічної безпеки;
- створення умов для реалізації прав громадян і громадських об'єднань на дозволу законом діяльність в інформаційній сфері;
- оцінка стану інформаційно-психологічної безпеки в державі, виявлення джерел внутрішніх і зовнішніх загроз, визначення пріоритетів запобігання цим загрозам та їх нейтралізації;
- координація діяльності органів державної влади та інших органів, що здійснюють забезпечення інформаційно-психологічної безпеки;
- попередження, виявлення та припинення правопорушень;
- розробка національних програм забезпечення інформаційно-психологічної безпеки та координація їх реалізації;
- міжнародна співпраця в інформаційній сфері та участь у відповідних міжнародних організаціях.

Компетенція кожного з елементів системи визначається відповідними законами та нормативно-правовими актами, які забезпечують психологічну безпеку суспільства, аналітичний супровід інформаційної політики держави, доведення ухвалених управлінських рішень і програм до населення як основного масового суб'єкта управління.

Сучасні інформаційні технології змінюють тип інформаційної взаємодії суспільства і держави. Тож держава має взяти на себе функції координатора дій різних суб'єктів суспільства і, на думку вітчизняних дослідників А. Чічановського та О. Старіша, сформувати таку законодавчу і нормативно-правову базу, яка б спрямовувала ці дії у сприятливе для розвитку особистості і суспільства русло. Механістичний підхід до інформації зводив інформаційну політику лише до кількісного контролю інформаційних потоків. Отже визнання інформаційного простору як чинника глобальних трансформацій визначило його як простір політичного управління, до елементної бази якого, на думку науковців, належать: тип знань, який забезпечує оформлення інформації; тип комунікації, який визначає способи поведінки в інформаційному просторі; тип комунікаторів, який формує структуру, креатив і технології функціонування інформаційного простору.

Інформаційні технології змінюють тип інформаційної взаємодії суспільства і держави, зокрема:

- розширюються права громадян завдяки праву доступу до інформаційних ресурсів;
- збільшуються можливості людей брати участь у процесі ухвалення політичних рішень і контролювати дії системи управління;
- надається можливість не тільки використовувати, а й активно виробляти знання;
- забезпечуються засоби захисту приватного життя й анонімності особистих комунікацій [6].

Тож формування єдиного інформаційного простору цивілізації перетворюється на глобальний чинник розвитку, що зумовлює напрями суспільного прогресу, а інформаційні ресурси стають найважливішим стратегічним ресурсом держав.

У суспільстві вже давно не підлягає сумніву необхідність технічної інфраструктури та інформаційних систем. На переконання німецького науковця та управлінця М. Мая, питання в іншому: як сучасна держава може зберегти свій суверенітет, зокрема в умовах суспільства, яке визначається інформаційними технологіями, і забезпечити верховенство політичної складової, не ставлячи під загрозу базові структури демократії та не скокуючись до стану просто ефективної машини для ухвалення рішень [7]. Інформаційне суспільство є реальністю, з якою держава має рахуватися тим більше, чим більше воно розвивається. Як візія та ідеал, інформаційне суспільство водночас було і сподіванням. Наприклад, сподіванням на те, що швидкий доступ до інформації дає змогу краще управляти. Та більшість невдач у подоланні проблем пов'язані не з браком інформації, а з браком стратегічного мислення, з організованою безвідповідальністю багаторівневих політичних систем. Характерно, що при розслідуванні аварій і катастроф майже завжди виявляється, що достовірна інформація, яка могла б їх відвернути, в принципі вчасно кудись надходила, однак її важливість залишилась непоміченою.

Отже, з п'яти варіантів урядування в інформаційному суспільстві: “розумна держава”, “держава-наглядач”, “традиційна національна держава”, “постмодерна держава” та “електронна демократія” М. Май вважає, що найбільші шанси закріпитися у майбутньому має “розумна держава”. Ця модель, на його думку, найбільше відповідає

останнім тенденціям, які полягають у постійному розширенні та зміцненні виконавчої влади за рахунок законодавчої та за рахунок інститутів громадянського суспільства.

На переконання українського дослідника і науковця проф. Г. Почепцова “комунікації держави з населенням переводяться на біхейвористські рейки” [8]. Підштовхування як модель впливу отримує досить широке визнання, бо вичерпана жорсткість структур примушує держави шукати інші варіанти. Проте м’який інструментарій типу біхейвористського підштовхування однаково спирається на жорсткі структури для їх активації. Наприклад, посилення на соціальну норму, підкреслюючи, що всі роблять саме так. На сьогодні світ зібрався перейти до “м’яких” методів управління. Частково, на думку дослідника, це пояснюється усіма фінансовими негараздами, які вимагають отримання результату більш дешевими засобами. А, з іншого боку, старі методи управління типу наказів і законів вже не працюють так ефективно, як раніше.

Засоби масової комунікації належать до найважливіших систем забезпечення життєдіяльності демократичного суспільства, уможливаючи вільний обіг інформації з усього спектра суспільно важливих тем, слугуючи дискусійним форумом та засобом моніторингу і контролю дій владних еліт. Діяльність засобів масової інформації (далі – ЗМІ) демократичних суспільств базується на традиційно ліберальній концепції – об’єктивний, вільний, саморегульований ринок мас-медіа без політичної цензури. Водночас, комерціалізація, монополізація та інші патогенні процеси спричинили серйозну критику класичної системи вільних медіа. В Україні процес формування самодостатнього медіа-бізнесу, який може забезпечити власну рентабельність і дистанціюватися від політичних впливів, проходить ще гостріше. Певним компромісом між концепцією вільних ЗМІ і вимогами соціально відповідальних медіа, на думку деяких вітчизняних авторів, можна вважати протекціонізм [9]. Цей термін окреслює державну комунікаційну політику підтримки мас-медіа, які є важливими з погляду уряду чи громадськості та існування яких із різних причин не може бути забезпечене через механізми вільного ринку. На відміну від класичної концепції вільних ЗМІ, теорія соціальної відповідальності мас-медіа передбачає домінування відповідальності перед суспільством та ефективні механізми соціального контролю, що забезпечать пріоритет над комерційними цілями. Водночас прихильники цієї концепції закликають обмежити можливе регулювання з боку держави.

У концепцію соціальної відповідальності ЗМІ гармонійно вписується медіакритика, як важливий компонент саморегулювання і самоконтролю масової комунікації. Українські журналісти, медіа-експерти та політики, на думку експертів Національного інституту стратегічних досліджень, здійснюють суттєвий внесок у дослідження розвитку ЗМІ в Україні і світі, функціонування інформаційної сфери в сучасному суспільстві, розвитку масових комунікацій, інформаційних впливів на спільноти та особистість, стратегій і механізмів державної інформаційної політики [10]. Грунтовні і кваліфіковані аналітичні статті О. Большакової, О. Довженка, О. Зиріна, Н. Лігачової, Т. Стецьківа, М. Томенка, О. Ткаченка, А. Шевченка та інших доступні широкому загалу на Інтернет-порталах журналів “Телекритика” у Києві та “МедіаКритика” у Львові.

На сьогодні вітчизняні науковці, дослідники та медіа-експерти у своїх дослідженнях достатньо кваліфіковано обґрунтовують концептуальні засади взаємодії держави і засобів масової комунікації в Україні. Визначені основні принципи та механізми державної інформаційної політики, забезпечення інформаційної безпеки, розглянуті напрямки і

тенденції розвитку глобальної інформаційної сфери, проаналізовано зарубіжний досвід вироблення та реалізації медіа-політики, можливості його застосування у вітчизняних умовах. Здійснюються регулярні моніторинги розвитку українських телевізійних медіа, національного сегменту Інтернет та онлайн-ресурсів, заміри рейтингів та оцінки якості інформаційного продукту. На основі цих досліджень регулярно готуються ґрунтовні і кваліфіковані аналітичні огляди вітчизняного медіа-ринку. Водночас, вони все ще мають вузькоспеціальний, як правило, галузевий тип і не дають цілісної уяви про динаміку вітчизняних інформаційних систем, про рівень ефективності державної інформаційної політики, а отже, потребують подальших досліджень.

Висновки

У статті обґрунтовано оцінювання ефективності існуючих моделей інформаційної політики держави, відповідні критерії та показники її оцінювання. Запропонована оцінка базується на розумінні того, що чим більші можливості в інформаційній сфері має держава, тим легше вона набуває стратегічних переваг. У цьому контексті управління визначається не кількістю поширеної інформації, а безперервною комунікацією між суб'єктами інформаційного процесу, що становить суть і державної інформаційної політики.

Пріоритетними напрямками подальшої реалізації державної інформаційної політики є:

- вдосконалення вітчизняного законодавства, яке регулює відносини в інформаційній сфері;
- вдосконалення організації діяльності правоохоронної та судової систем у сфері забезпечення законних інтересів громадян, суспільства і держави в національному інформаційному просторі;
- вдосконалення технологічного забезпечення інформаційної інфраструктури, засобів захисту інформації;
- вдосконалення системи підготовки кадрів для реалізації функцій безпеки національного інформаційного простору.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямку є методологічний аналіз ефективності комплексу заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки як важливої складової державної інформаційної політики України, враховуючи: формування позитивного іміджу держави, створення та розміщення вітчизняного інформаційного продукту в національному інформаційному просторі та світових інформаційних мережах, підтримку конкуренції та запобігання монополізму у ЗМІ та інші аспекти.

Література

1. Україна в 2005 – 2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку [Текст] : монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. — К. : НІСД, 2009. — 655 с.
2. Там само. — 655 с.
3. Інформаційні процеси в структурі світових комунікаційних систем [Текст] : підручник / А. А. Чічановський, О. Г. Старіш. — К. : Грамота, 2010. — 568 с.
4. Гриценко О. М. Українські ЗМІ в контексті глобальних процесів на початку ХХІ століття / О. М. Гриценко // Україна на шляху до Європи [Текст] : наук. вид. / упоряд. : В. І. Шкляр, А. В. Юричко. — К. : Етнос, 2006. — С. 265—379.
5. Інформаційні процеси в структурі світових комунікаційних систем... — 568 с.

6. Там само. — 568 с.
7. Май М. Медіа-політика в інформаційному суспільстві [Текст] / М. Май ; пер. з нім. В. Климченко та В. Олійник ; за ред. В. Іванова. — К. : Академія Української преси, Центр Вільної Преси, 2011. — 286 с.
8. Почепцов Г. Г. Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації [Текст] / Г. Г. Почепцов. — К. : Спадщина, 2012. — 464 с.
9. Основи демократії [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. А. Ф. Колодій. — 3-є вид., оновл. і доп. — Львів : Астролябія, 2009. — 832 с.
10. Україна в 2005–2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку... — 655 с.

Yu. Nesteriak

TECHNOLOGIES AND MODELS OF STATE INFORMATION POLICY

The technologies are investigated and methodological analysis of the effectiveness of existing models of state information policy is carried out. Based on the understanding that the information space is an environment in which the state information policy is implemented, the mechanism of society administering and the methods of events regulation are formed as well as the author's evaluation of its effectiveness is proposed which is based on the fact that the more opportunities in the information area has the state, the easier strategic advantages it takes. In this context, information management process is not determined by the number of common information but by the continuous communication between the subjects of the information process, which is the essence of information policy.

Key words: information policy of the state, national information environment, information society, information technology, a system of information and psychological security.